

Közvetlen és közvetett orosz hatás az osztják idő-, aspektus- és akcióminőség-rendszerre
Csepregi Márta–Gugán Katalin

Előadásunkban azt szeretnénk megvizsgálni, hogy az osztják nyelv (azon belül a szurguti nyelvjárás) idő-, aspektus- és akcióminőség-rendszerére milyen mértékben hat az orosz nyelvvel való érintkezés. A kérdés egyfelől örökzöld, hiszen – részben a magyar igeekötők eredetének vizsgálata során – többször került már viták keresztútjába, hogy az obi-ugor nyelvek igeekötői szláv mintát követnek-e, vagy belső fejlődés eredményei (l. pl. Zsirai 1933, ill. Honti 2001). Másfelől azonban az utóbbi évtizedekben jelentősen változott az osztjákok körében a kétnyelvűség mértéke és jellege, és általános megfigyelés, hogy kiterjedt kétnyelvűség esetén más típusú a domináns nyelv befolyása a befogadó nyelvre, mint szűk körű kétnyelvűség esetén, azaz a lexikai, ill. bizonyos funkcionális elemek kölcsönzése mellett megjelenhet a szerkezeti másolás is (l. pl. Bynon 1997, Sakel 2007). A jelen vizsgálat alapját két lekérdezés képezi, az egyiket 2008 tavaszán, a másikat 2009 elején végeztük egy-egy anyanyelvi adatközlővel, s már csak azért sem kerülhető meg a nyelvek egymásra hatásának kérdése, mert a közvetítő nyelv, valamint több, a lekérdezéshez használt kérdőív nyelve is orosz volt. Az előadás során tehát egyfelől azt szeretnénk bemutatni, hogy az igeekötők és igeeképzők használata milyen mértékben tükröz orosz hatást. Ezen a közvetlen hatáson túl azonban van egy hangtani változás is, amely feltehetően szintén a kontaktus hatására jelent meg és terjed, és közvetett módon ugyan, de az idő-, aspektus- és akcióminőség-kifejezést is érinti.

Két nyelv érintkezése során ugyanis a domináns nyelv hangkészlete is befolyásolhatja a befogadó nyelvét, s itt szintén szerepet játszik, hogy az adott csoporton belül milyen mértékű a kétnyelvűség, illetve mekkora a presztízse az átadó nyelvnek. Minél több a kétnyelvű beszélő a csoportban, és minél nagyobb a domináns nyelv presztízse, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a jövevényszavak hangalakja már nem idomul a befogadó nyelv hangrendszeréhez, hanem éppen ellenkezőleg, a befogadó nyelv hangrendszere válik egyre hasonlóbbá a domináns nyelvéhez – új hangok átvételével, illetve hangok artikulációjának a megváltoztatásával, amely akár fonemikus oppozíciók megszűnéséhez is vezethet (Bynon i.h., Matras 2007). Több ilyen hangtani változás is zajlik a szurguti osztjákban, de ezek közül a terjedő □ [laterális spiráns] > t változás érdemel kitérítést a téma szempontjából. Mindkét fonémának igen nagy a funkcionális terheltsége általában véve is, és az igei inflexió, illetve deriváció területén is. Míg az □ alapvetően az imperfektív aspektussal hozható kapcsolatba (szerepel a két leginkább produktívnak tűnő gyakorító képzőben, és ez a jelen idő jele is; emellett számos szám-személy kombinációban megjelenik a tárgyas ragozási paradigmában), a t különböző mozzanatos képzőkben van benne, de szintén szerephez jut a személyragozási paradigmában, illetve igenévképzőként is. Az □ és a t összeolvadása tehát homonim formák megjelenéséhez vezet, és bizonyos igealakok átértelmezését is kiválthatja – ezeket szeretnénk bemutatni előadásunk második felében.

Hivatkozások

- Bynon, Theodora 1997. Történeti nyelvészet. Osiris, Budapest.
Honti László 2001. A magyar igeekötő: nyelvünk kései jövevénye? In: Bakró-Nagy Marianne–Bánréti Zoltán–É. Kiss Katalin (szerk.): Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Osiris, Budapest. 357-367.
Matras, Yaron 2007. The borrowability of structural categories. In: Matras, Yaron–Jeanette Sakel (eds), Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective. Mouton de Gruyter, Berlin.
Sakel, Jeanette 2007. Types of loan: Matter and Pattern. In: Matras, Yaron–Jeanette Sakel (eds), Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective. Mouton de Gruyter, Berlin.
Zsirai Miklós 1933. Az obi-ugor igeekötők. Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály Köréből. MTA, Budapest. 41-82. Újranyomva: Zsirai Miklós emlékkönyv (Uralisztikai Tanulmányok 5.), szerk. Hajdú Péter, ELTE BTK Finnugor Nyelvészet – MTA Kutatóhely, Budapest. 75-116.